

MÜASİR YƏHUDİ ƏDƏBİYYATINDA NOVELLA JANRININ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Müasir yəhudi ədəbiyyatında istər ideya-problem, istərsədə bədii-estetik çalarları ilə seçilən bir çox ədəbi-bədii örnəklər ortaya çıxmışdır. Roman, povest, novella janrları nərsdə aparıcı idi. Novella italyan sözü olub mənası “xəbər” deməkdir (7, 4). Novella nəqlədiçi nəsr növüdür. Novella janrı bir sıra mühüm xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunurdu: son dərəcədə yığcamlıq, kəskin hətta paradoksal süjet, neytral ifadə üslubu, psixologizm və təsvirçiliyin olmaması, gözlənilməz sonluq. Novelladakı hadisələr müasir yəhudi müəllifləri üçün müasir olan bir dünyada baş verir. Novellanın fabulasının quruluşu dramatik fabula ilə oxşardır, lakin onunla müqayisədə daha sadədir. Novella tez-tez hekayə, hətta povest ilə eyniləşdirilir. Müasir dövrdə bu janrları bir-birindən ayırmaq çətin idi. Povestdə süjet bir mərkəzi hadisə ətrafında cəmləşmir. Burada bir və ya bir neçə qəhrəmanın həyatının böyük bir hissəsini əhatə edən hadisələr zənciri yaradılır. Povest daha sakit və ləngdir. Novelladakı hadisələr isə daha yığcam, sürətli idi.

Müasir yəhudi ədəbiyyatında yazılan novellalar mövzu müxəlifliyi ilə seçilirdi. Bəzən bəşəri problemlər, barışmaz ziddiyyətlər üzərində qurulan konfliktlər, bədii və fəlsəfi proseslər, sinfi ziddiyyətlərin konkret hədudları, ictimai məzmun, dünyəvi hadisələr, keçmişlə əlaqələndirilən müasirlik, lirik, epik və dramatik xüsusiyyətlər arasında tam bir vəhdət, poetik ünsiyyət, məhəbbət və gözəlliyi arzu olunacaq məqamda yaşatmağı bacaran cəmiyyət kimi mövzular novellalarda aparıcı mövzular idi. Nasirlər həm münaqişə xətləri, problematika silqəti baxımından fərqlənən novellalar, həm də təbiət mövzulu novellalar yazırdılar. Müxtəlif mövzulu novellalar ideya-estetik xüsusiyyətlər, janr və üslub əlvanlığı, poetik formaların yerli yerində və düzgün işlədilməsinə görə ədəbi- təsviri baxımdan yüksək qiymətləndirilir.

Novella janrında müxtəlif mövzularda yazıb yaradan ədiblər həm də obrazların daxili aləmi, psixoloji durumları möhtəşəm bədii lövhələrlə təsvir edirdilər. Yəhudi ədəbiyyatında insanlarda yüksək mənəvi sifətlərin tərbiyəsinə, ailə məişət məsələlərinə həsr edilmiş bir sıra yeni mövzulu əsərlər meydana çıxır. Vaxtilə müəyyən mətləbi dilin ifadəliyi, hadisənin maraqlı təhkiyyəsi, təsvirin romantikliyi hesabına oxucuya təqdim etmək və beləliklə də onun qəlbinə yol tapmaq hissələrini çətdürməyə mümkün olsa da müasir dövrdə novellalarda bunlarla effekt yaratmaq olmurdu. Artıq bu dövrdə o novellalar məqbul sayılırdı ki, onlarda təlqin edilən məzmun ideya və fikir yeni, dərin və mənalı olmaqla yanaşı, müasir həyatın, yəhudi cəmiyyətinin, ölkə vətəndaşlarının inkişaf səviyyəsi ilə səsleşə bilsin. Müasir yazarlar hadisələrin varlığı, şəxsiyyəti, bütün intellektual cəhətləri, mənəvi zənginliyi aşkar görürdülər. Nasirlər qələmə aldığı obyektin həm həyatı, həm də elmi təfərrüatını dərinləndirən öyrənir, təsvir və təhkiyyəyə səmimi davranır, sənətə, özlərinə, qələmlərinə və oxuculara daha məsuliyyətlə yanaşır və hörməti unutmurdular.

Müasir İsrail ədəbiyyatında novellalarda təkcə müharibə və onun insan psixologiyasında yaratdığı fəsadlar aparıcı deyildi. Eyni zamanda, vətənpərlilik, əxlaqi-tərbiyəvi mövzulu novellalar da yazılır. Həm də kibbuç həyatının bütün incəliklərini, romantikasını, ağrı-acısını, sevinc və nəşələrini gözəl duyan, İsrailin əsrarəngiz qayaları, lələli yamacları, yamyaşıl dağları, diş göynədən bulaqlarının zümzüməsini körpəliyindən bir istək, dilək, bəlkə də həyatı tələb kimi canında, qanında yaşadan N.Şaxam (“Tamid anaxnu”-“Daima biz”), A.Meqed (“Xedva və mən”), Sened Aleksandr və Yonat cütlüyünün novellalarında (“Adama le-lo çel”- Kölgəsiz torpaq) kibbuç həyatından idillik lövhələr verir (8).

Müasir dövrdə nəsr yəhudi xalqının ərəblərlə müharibə dövründəki arzu və ideallarının, fikir və hissələrinin, həyəcanlarının qüvvətli bədii tərcümanı olmuşdur. Bu illərdə yazılan novellaların əsas xüsusiyyətlərindən biri də novella janrına xas olmayan mövzuların işlənməsi idi. Bu novellalarda yəhudilərin qəhrəmanlığı, döyüş meydanında həlak olmuş döyüşçülər, onların ailələrindəki böyük kədər və intizar bədii inikasını tapmışdır. Bu dövrdə yazılan novellaların böyük bir qismi gənc yəhudi nəslinin təlim- tərbiyəsinə yönəlmişdir. Bu cür novellalarda ailə tərbiyəsi ön plana çəkilir (10). Bu mövzu obrazlı ifadələrlə, bədii surətlər vasitəsilə verilir.

Yəhudi novellalarında başlıca obyekt müasir yəhudidir. Bu yəhudi sabra adlanır (7, 53). Bu qəhrəman İsraildə böyümüş, şairanə, güclü, azad təbiətlidir. O, “qalut” irsini- sürgünü və Şərqi Avropa yəhudiçiliyini rədd etmiş, bununla da XIX əsr yəhudi ədəbiyyatının başlıca surəti olan “taluş”a qarşı qoyulmuşdur. Sabrının fikrincə, səadət və rifah Ereç-İsrail torpağındadır. Təsəffüf deyildir ki, Şenxarın “Exad me-elef” novellası bu sözlərlə başlayır: “Elik dənizin övladı idi. O, Avropa yəhudilərdən fərqli olaraq, öz milli köklərinə bağlıdır” (8, 66). Lakin bu illərdə yazılan novellaların hamısı rəğbətə qarşılınmamışdır. Bəzən novellalarda adamların mənəvi cizgiləri və həyat hadisələrini münasibətin özündəki yeni cəhətlər, obrazların və ya ikinci dərəcəli surətlərin rəftar və hərəkətlərində gözə çarpan orijinal xüsusiyyətlər bəzi tədqiqatçılara qeyri- adi görünmüşdür və bu qeyri- adilik üzərində də ədəbi münaqişələr başlanmışdır: yeni cizgilər qədim yəhudi ənənəsi ilə birləşə, bağlana bilməyən nöqtələrdə milli mühit və şəraitə yad və süni elan edilirdi. Lakin zaman keçdikcə məlum olurdu ki, ilk novellalarda ədiblər müşahidə etdikləri həyat hadisələrini, XX əsr yəhudisindəki yeni keyfiyyətlər heç də əsassız deyil, onlar getdikcə yəhudi mühiti və İsraildə görünməyə başlayan xüsusiyyətlərdir. Novella müəllifləri qədim yəhudi kökləri ilə müasirlik duyğusunu məharətlə birləşdirir, daha əlvan bədii lövhələr yaradır. Bunlar isə, öz növbəsində, novellaların ümumi bədii təsirini, emosionallığınl gücləndirir.

Yəhudi novella janrının inkişafında diqqət çəkən xüsusiyyətlərdən biri də bəzən psixologizmə yol verilməsidir (7, 84). Ədiblər bəzən ruhi-psixoloji hissələri, mənəvi-əxlaqi duyğuları təənnüm edir, yəhudi cəmiyyətində baş verən tələyüklü hadisələri insanların mənəviyyəti ilə əlaqələndirirdilər. Novella müəllifləri dərin psixoloji analiz aparmaq məharətinə malikdirlər. Psixoloji təhlil surətlərin təhlilində fəal rol oynayır. Ədiblər bu vasitə ilə surətlərin icatıma hadisələrə münasibətlərini tam dərinliyi və dəqiqliyi ilə açə bilirlər. Şenxar, Şats, Brenner, Frişman kimi nasirlər yəhudi cəmiyyətində baş verən hadisələri obrazların

təfəkkürünə əsaslanaraq təhlil edir. Novella janrında psixoloji səhnələrin təsvirinə yol verilməsə də, nasirlər psixoloji durumları ön plana çəkirlər: bütün bunlar yıqcam və neytral ifadə üslubu ilə təsvir olunduğundan janrın əsas xüsusiyyətlərinə xələl gətirmir, novellaların bədii təsir gücünü daha da artırır.

Müasir dövrdə İsak Şenxar qısaşəməli novella müəllifi kimi tanınır. Müasir yəhudi ədəbiyyatında novella janrının yaranmasında və inkişafında böyük xidmətləri olan Şenxar novellalarında yəhudi məişəti və həyatını da təsvir edir. Onun novellalarında yəhudi həyatı Avropa və Fələstində çıxılmaz və mənən çökmüş vəziyyətdə təsvir edilir. Ədibin “Me-ereç el- ereç” (“Ağacdən ağaca”) novellasında təbiətin təsvirinə də geniş yer verilmişdir. Doğma yurduna gələn əsərin qəhrəmanı dəhşətli faciə ilə üzleşir: əhali evlərini tərk etmiş, sinaqoqlar boş qalmış, cəmiyyət sanki ölgünleşmişdir. Bütün bunlar isə təbiətdə əks olunmuşdur. Bədii ifadə vasitələrindən çoxsaylı istifadə, təzadlardan ibarət simvolik, metaforik, nağılvari süjetlər təbiətin möcuzanə təsviri yaradır. Əsərdə nasir bənzətmə üsulundan istifadə edərək 50-ci illərdə Fələstində baş verən hadisələri 40-cı illərdə Avropa yəhudilərinin həyatındakı acı xatirələrə bənzədir.

“Yamim yedabberu” (“Günlər deyəcək”) əsərində Şenxar yeşüvdəki quruculuq işlərindən danışır. Əsərin mövzusu yoxsul ailənin başına gələn gələn hadisələri əks etdirir. Ədib gah hiddət və qəzəblə, gah mülayim, gah da hədə ilə müasirlərinə təsir göstərməyə çalışır, yəhudiləri düşünməyə, yoxsulların halına yanmağa çağırır. Novella bədii baxımdan diqqəti çəkməsə də, mövzu və qaldırılan problemin aktuallığı ilə dövrün ruhunu əks etdirməkdədir (5, 79).

Şenxar nəsr musiqililiyi, lirizmlə hopdurulmuş zəngin leksikası ilə seçilir. Onun “Misterey yaldut” (“Uşaqlığın sirləri”) novellasında hadisələrin təsviri nasirlikdən çox, şairənədir, səmimidir, emosional və düşündürücüdür. Şenxarın bir sıra novellaları sosial problemlərdən uzaqdır. Onu daha çox müxtəlif vəziyyətlərdə personajların şəxsi faciəsi maraqlandırır. “Baplüqa ha- illemet” (“İtaətkar briqada”) novellasında ədib Rusiyada inqilab dövründə yəhudilərin daxili aləmini işiqləndirir.

“Exad me-elef” (“Mindən biri”) novellasında nasir Avropa yəhudilərinin mədəniyyəti ilə Ereç-İsrail yəhudilərinin mədəniyyətini qarşılaşdırır. Əsərdə Şenxar Şərqi Avropa ölkələrindən çıxmış yəhudilərə daha çox diqqət yetirir. “Banim lamakom” (“Bu yerin oğulları”) və “Meqillat Tanxum” (“Tanxum kitabı”) novellalarında da Şenxar bu tendensiyanı davam etdirir. “Be-şiva draxim” (“7 yolla”) kitabındakı novellalarında müəllif folklor motivlərini sadəcə təkrar etmir, bu motivlərdən yaradıcılıqla istifadə edir, onlara müasirlik ruhu aşılayır və yeni məzmun verməyi bacarır.

Şenxarın bədii nəsr yəhudi ədəbiyyatının inkişafında olduqca maraqlı və diqqətəlayiq hadisədir, lirik nəsrin ən gözəl nümunələrini yaratmış orijinal üslubdur (3, 39). Buraya ədibin bədii əsərlərinin dilini də əlavə etmək lazımdır. Şenxarın novellalarının dili canlı, oynaq, şirin və təbiidir. Ədibin nəsr əsərlərində ibri dilindən elə məharətlə istifadə olunmuşdur ki, ibri dilinin məna gözəlliyi bütün parlaqlığı ilə meydana çıxır.

Yəhudi ədəbiyyatı ilə bağlı olan, klassik və müasir ənənələri davam və inkişaf etdirən görkəmli novella müəlliflərindən biri də Tsvi Şatsdır. Onun yaradıcılığında görkəmli idişdilli novella ustası, “yəhudi idişdilli novellasının banisi” hesab olunan Yehuda Qordonun təsiri hiss olunur. Gənc yaşlarından Şats rus dilində şeirlər yazmışdır. Brennerin təsiri altında sonradan ibri dilində yazmağa başlayan Şats bu dildə fikrini daha aydın ifadə etdiyini yazırdı. Brenner Şats haqqında yazırdı: “Şatsın novellalarındakı hadisələr yaşadığımız real həyatın bir hissəsidir. Onun istedadının əsas üstünlüyü bundan ibarətdir ki, onun nəse uydurmağa ehtiyac yoxdu. Real həyat onun üçün mövzu mənbəyidir” (6, 58). Şats novellaları sujet xəttinin sadəliyi ilə seçilir. Onun novellalarında özünə daha yaxın və zəruri görünən motivlərə, obrazlara, surətlərə tez-tez müraciət etməklə yalnız Şatsa məxsus yaradıcılıq dönüşləri var. Bu səbəbdən də bəzən onun bir novellasında başlanan bu və ya digər fikir başqa bir novellasında davam etdirilir. Ədibin novellaları arasında ideya- məzmun və üslub cəhətdən bir tamlıq və əlaqə yaranır. Şats yaradıcılığını bundan kənar təsəvvür etmək mümkün deyildir.

Şatsın iki novellasında “Be-lo mila” (“Sözsüz”) və “Batya” (“Batya”) o, ibridilli yazıçılar arasında ilk dəfə olaraq şəxsiyyətin hiss və düşüncələrini kollektivin bir hissəsi kimi verməyə çalışmışdır. “Be-lo mila” ilk dövrlərdə “Al qvul hadmama” (“Sükutun sərhədində”) adlanırdı. Sonradan novellanın adı nasir tərəfindən dəyişdirilir. Obrazların daxili dünyasının təsviri Şats novellalarında aparıcıdır. O, surətlərin xarakterlərini hərtərəfli açmağa, dərinləndirməyə və ümumiləşdirməyə müvəffəq olur, obrazların çılğın təbiəti, bəzən taledən narazılıqları dərin bədii inandırıcılıqla göstərir, təsirli səhnələri böyük məharətlə təsvir edir. Obrazların daxili aləmi, mənəvi durumları, yeni həyat haqqında düşüncələri Şats novellalarında möhtəşəm bədii lövhələrlə təsvir olunmuşdur. Şatsın “Dmuyot melavot” (“Müşayətçilər”) novella və şeirlər toplusu onun faciəvi ölümündən sonra çap olunmuşdur. Onun kollektiv haqqındakı fikirləri, yazışmaları və nitqləri bu kitabda işiqləndirilmişdir. Şatsın yaratdığı bədii nümunələr M. Poznanski tərəfindən “Al qvul ha-dmama” adlı kitabda toplanmışdır (2, 264).

Novella janrının inkişafında müstəsna xidmətləri olan, novella janrının formalaşmasında ardıcıl, sistemli, inadkar axtarışlar aparan, fikrin, mənənin dərinliyi uğrunda fəal mübarizə aparanlardan biri də Yosef Brennerdir. Əsərlərini başlıca olaraq ibri dilində yazan Y. Brenner novellalarının fərqli xüsusiyyəti bəzən fəlsəfi motivlərə yer verilməsidir. İlk novellasını hələ 20-ci illərdə yazan ədib nəsr sahəsində qələmini “Pat lexem” (“Çörək parçası”) novellası ilə smayır. Əsərdə o, acliqdan əziyyət çəkən şəxsin ələcsiz qalaraq çörək oğurlamasından danışır. Novellada yoxsul ortamda keçən çətin və acınacaqlı uşaqlıq illəri, kazarmadakı ağır həyat təsvir olunmuşdur. 50-ci illərdə Brennerin novellalar toplusu olan “Me-emek axor” (“Hüzn vadisindən”) çapdan çıxır. Topluya daxil olan novella və hekayələr maraqlı xüsusiyyəti ilə seçilir: müasir həyat tərzini, insanların şüurunda yaranan dəyişiklikləri. Hekayə və novellaların əksəriyyətində tam, bitkin insan xarakterləri, ümumiləşdirilmiş obrazlar olmadığı kimi, həm müəllifin, həm də ayrı-ayrı surətlərin dilində düşüncə tərzində və təhkiyyələrində müəyyən dərəcədə bəsitlik hiss olunur (7, 90). Bu novellalar ədibin gələcək yaradıcılığı üçün əhəmiyyətli keçid mərhələsidir. Onun sonrakı novellalarında isə

artıq hadisələrin ustalıqla təsviri hiss olunur. Müəllif həyat həqiqətlərinə əsaslanaraq novellalarında canlandırdığı hadisə və xarakterləri daha dolğun təsvir edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

- 1) Гури Х. «Огненные цветы», Иерусалим. 1992
- 2) Краткая еврейская энциклопедия. Иерусалим, 1969
- 3) Искатель жемчуга: «Новеллы израильских писателей», Москва, 2000
- 4) «От ишува к государственности», Иерусалим 1992
- 5) Хамуталь Бар-Йосеф и Зоя Копельман «Антология Ивритской Литературы», Москва, 2000.
- 6) Хофман Х. «Современный израильский рассказ», Иерусалим, 2002
- 7) Пути ветра: «Современная новелла Израиля». Москва, 1993
- 8) Шира хадаца: «Страницы новой израильской поэзии в переводах», Тель-Авив. 1994
- 9) Gershon Shaked. A new wave in Hebrew Fiction. Sifriat Poalim, Tel-Aviv, 1998
- 10) www.eleven.co.il
- 11) www.miqdal.ru
- 12) www.jewish.com
- 13) www.jhistory.nfurman.com

Açar sözlər: nəsr, problematika, vətənpərvərlik, müharibə, dilin dirçəldilməsi

Ключевые слова: проза, проблематика, патриотизм, война, возрождение языка

Key word: prose, problems, patriotism, war, revival of language

Xülasə

Novella yəhudi nəsrinin kiçik janrıdır. Novella müəllifinə romançı, hekayələrin məcmusuna isə romançılıq deyilir. Postmodernizm şəraitində yəhudi ədəbiyyatında hibrid (çoxməvzululuq), “bulanıq” və ya fraqmentli yarımfabrikativ povestlər daha çox yayılmaqdadır. Müasir yəhudi novellalarında vətənpərvərlik, müharibə, tərbiyə, kibuc, Avropa yəhudilərinin məişətinin təsviri, sosial problemlər, obrazların daxili aləminin təsviri mövzuları aparıcıdır.

Резюме

Новелла основной жанр малой повествовательной еврейской прозы. Автора рассказов принято именовать новеллистом, а совокупность рассказов — новеллистикой. В условиях постмодернизма в еврейской литературе всё большее распространение получают гибридные, «смазанные» или фрагментарные полуновеллистические повествования. Темы патриотизма, войны, воспитания, kibbutz, изображения быта европейских евреев, социальных проблем и описания внутреннего мира образов являются главными в современных еврейских новеллах.

Summery

Novella is the main genre of small narrative Jewish prose. The author of the stories is usually called a novelist, and the totality of stories is called novelism. Under the conditions of postmodernism, hybrid, “blurry” or fragmentary semi-narrative narratives are becoming increasingly common in Jewish literature. The themes of patriotism, war, the kibbutz, depictions of everyday life of European Jews, social problems and descriptions of the inner world of images are central in modern Jewish novels.

RƏYÇİ: dos. N.Paşayeva